

Operativni sistemi 1

Jezgro i upravljanje procesima

Nemanja Maček

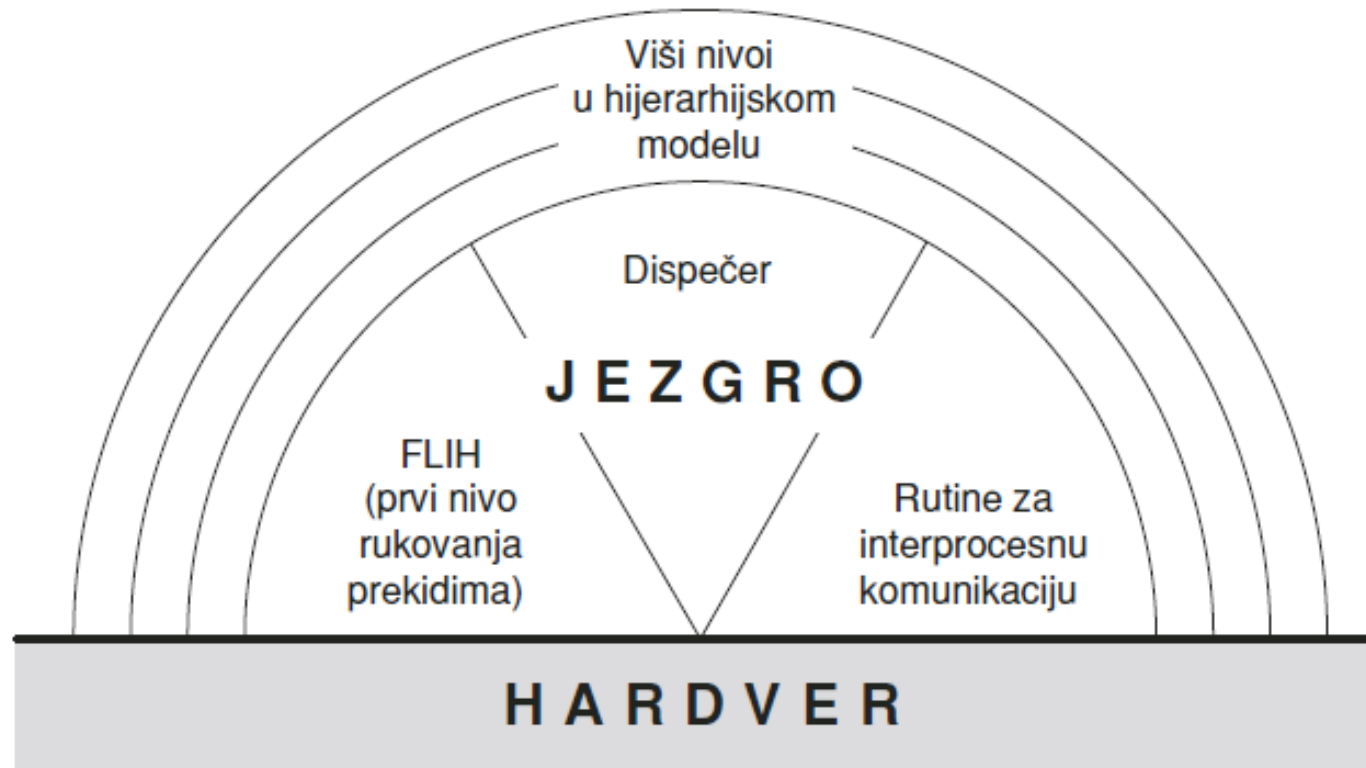
- Jezgro
- Pojam procesa
- Predstavljanje procesa
- Dijagram stanja procesa
- Raspoređivanje procesa
- Operacije nad procesima
- Rutine za interprocesnu komunikaciju
- Niti - laki procesi

- **Kernel** (jezgro) je osnovni je deo svakog OS.
- U hijerarhijskom (slojevitom) modelu, kernel je najbliži hardveru.
 - Kernel je veza, odnosno interfejs između hardvera i ostalih slojeva OS.
 - U slojevitom modelu NT arhitekture ispod kernela se nalazi sloj apstrakcije hardvera (engl. *Hardware Abstraction Layer*) koji omogućava OS da vidi različit hardver na isti način.
- Osnovna funkcija kernela je upravljanje procesima, odnosno:
 - stvaranje okoline u kojoj mogu postojati procesi,
 - dodeljivanje procesora procesima i
 - obezbeđivanje mehanizama za interprocesnu komunikaciju.
- Procesor (sa jednim jezgrom) je **nedeljivi resurs!**
 - Na jednom procesoru sa jednim jezgrom u jednom trenutku može se izvršavati samo jedan proces.
 - Kernel određuje kada i na koje vreme će proces dobiti procesor.
 - Ova pojava je poznata pod imenom multipleksiranje i predstavlja osnovu kvaziparalelnosti.

- Da bi kernel ostvario svoju osnovnu funkciju, neophodno je da na nivou hardvera postoje određene komponente koje omogućavaju nadogradnju hardvera kernelom.
 - **Mehanizam prekida.**
 - Mehanizam prekida obezbeđuje izvršenje prekidne (engl. *interrupt*) rutine, odnosno prebacivanje kontrole izvršavanja sa korisničkog na kontrolni program.
 - Najmanje što mehanizam prekida treba da uradi jeste da sačuva vrednost programskog brojača prekinutog korisničkog programa i pokrene kontrolni program.
 - Kontrolni program dalje određuje izvor prekida i odgovara na određeni način.
 - **Zaštitni mehanizam adresiranja memorije.**
 - Sprečava pogrešno adresiranje, odnosno mogućnost da jedan proces upiše svoje prateće podatke u deo memorije koji je dodeljen drugom procesu.
 - Ovaj mehanizam automatski čuva integritet procesa i podataka koji se nalaze u operativnoj memoriji.

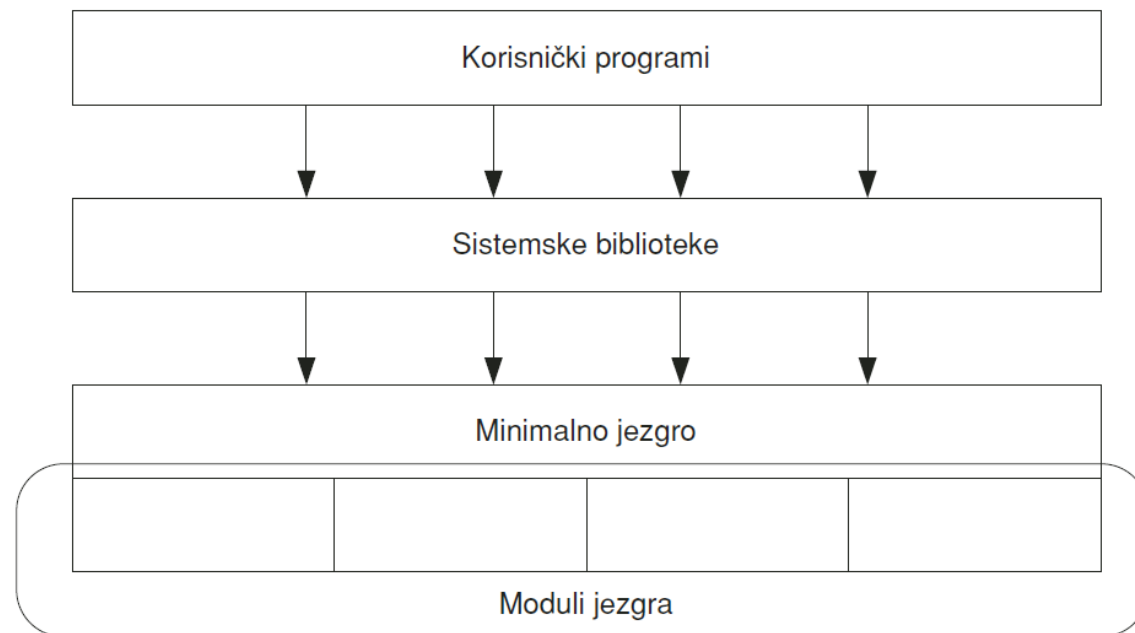
- **Privilegovani instrukcijski set.**
 - Privilegovani set su instrukcije koje su dostupne OSu, ali ne i korisničkim programima.
 - Ove instrukcije omogućavaju OSu da dodeli procesor drugom procesu, pristupi zaštićenim registrima u memoriji, izvrši ulazno-izlaznu operaciju i slično.
 - Prilikom izvršavanja privilegovanih instrukcija OS se nalazi u kontrolnom režimu (engl. *supervisory mode*).
 - Korisnički program ne može da izvrši privilegovanu instrukciju direktno.
 - Korisnički program pomoću sistemskog poziva zahteva od OSa da izvrši privilegovanu instrukciju, nakon čega OS prelazi u kontrolni režim i izvršava tu instrukciju.
- **Real-time časovnik.**
 - Pomoću real-time časovnika vrši se kontrola i evidencija potrošnje resursa računara za sve pojedinačne procese.
 - Ovaj mehanizam se može koristiti za raspoređivanje i zakazivanje izvršenja raznih poslova.

- **Delovi kernela.**
- Jezgro *paper-model* OSa (teoretski model „na papiru“) može se podeliti na tri osnovne celine: prvi nivo obrade prekida, dispečer sistema i rutine za ostvarivanje interprocesne komunikacije.

- **Prvi nivo obrade prekida** (engl. *First Level Interrupt Handler*, FLIH).
 - Rutine za određivanje izvora prekida i iniciranje servisa (opsluživanje nekih vrsta prekida).
 - FLIH odgovara na spoljašnje prekide i sistemske pozive.
 - Posle izvršavanja koda koji čini ovaj deo Osa, prekid se smatra opsluženim, a dispečer dalje odlučuje kom će procesu dalje predati procesor na korišćenje.
- **Dispečer sistema** (planer poslova niskog nivoa, engl. *low-level scheduler*).
 - Deo kernela koji dodeljuje procesor procesima.
 - Procesor se uvek dodeljuje na osnovu nekog algoritma (na primer, *Shortest Job First*).
- **Rutine za ostvarivanje interprocesne komunikacije.**
 - Deo jezgra Osa koji obezbedjuje različite načine komunikacije među procesima, kao što su:
 - slanje poruka (engl. *send message*, *post message*),
 - semaforske tehnike,
 - imenovane cevi (engl. *named pipes*, mehanizam karakterističan za UNIX sisteme),
 - korišćenje deljive memorije.

- **Koncept modularnog jezgra.**
- Moduli su delovi kernelskog koda koji mogu da se napune u memoriju ili izbace iz memorije nezavisno od ostatka kernela.
- Moduli implementiraju drajvere za hardver, novi sistem datoteka, mrežne protokole, itd.
- Omogućavaju mikro-kernel arhitekturu (realizaciju minimalne stabilne konfiguracije jezgra).

- **Proces** je program ili deo programa u stanju izvršavanja, zajedno sa svim resursima koji su potrebni za rad. Drugim rečima:
 - Program je **pasivan objekat**, odnosno datoteka na disku.
 - Kada se ta datoteka učitava u memoriju, ona postaje proces, odnosno **aktivan objekat** koji ima svoje resurse, poput registara i memorije.
- To znači sledeće:
 - Tri korisnika koji obavljaju neku aktivnost biće predstavljena sa tri razna procesa.
 - Jedan program, koji je sam sebe razdelio na dva dela radi istovremenog (simultanog) izvođenja, biti predstavljen sa dva razna procesa.
- Sam operativni sistem je takođe sastavljen od niza procesa.
- Svaki proces ima tri fundamentalne memorijska dela, odnosno sekcije:
 - **programsku sekciju** koja se ne menja i koja sadrži programski kod,
 - **stek sekciju** (engl. *stack section*) koja sadrži privremene podatke (parametre za procedure, povratne adrese, itd ...),
 - **sekciju podataka** (engl. *data section*).

- **Kontrolni blok procesa** (engl. *Process Control Block*, PCB) je memorijska struktura koju generiše OS.
- Zahvaljujući PCB izvršenje programa se može prekidati i nastavljati više puta.
- PCB sadrži osnovne informacije o procesu koje OS koristi za upravljanje tim procesom:
 - ime ili jedinstveni identifikator procesa (PID),
 - kontekst (okolina) procesa,
 - prioritet procesa,
 - informacije vezane za memoriju procesa,
 - lista otvorenih datoteka,
 - status zauzetih ulazno-izlaznih resursa,
 - trenutno stanje procesa.
- **Kontekst procesa** čine podaci koji se čuvaju prilikom oduzimanja procesora, a koje generiše sam hardver: programski brojač, vrednosti registara i pokazivači na deo memorije koji proces koristi.
- Deo PCB u kome se čuva kontekst se još naziva i **hardverski kontrolni blok** procesa.
- PCB se u realnim OS nikad ne nalazi u istom memorijskom području kao i proces.

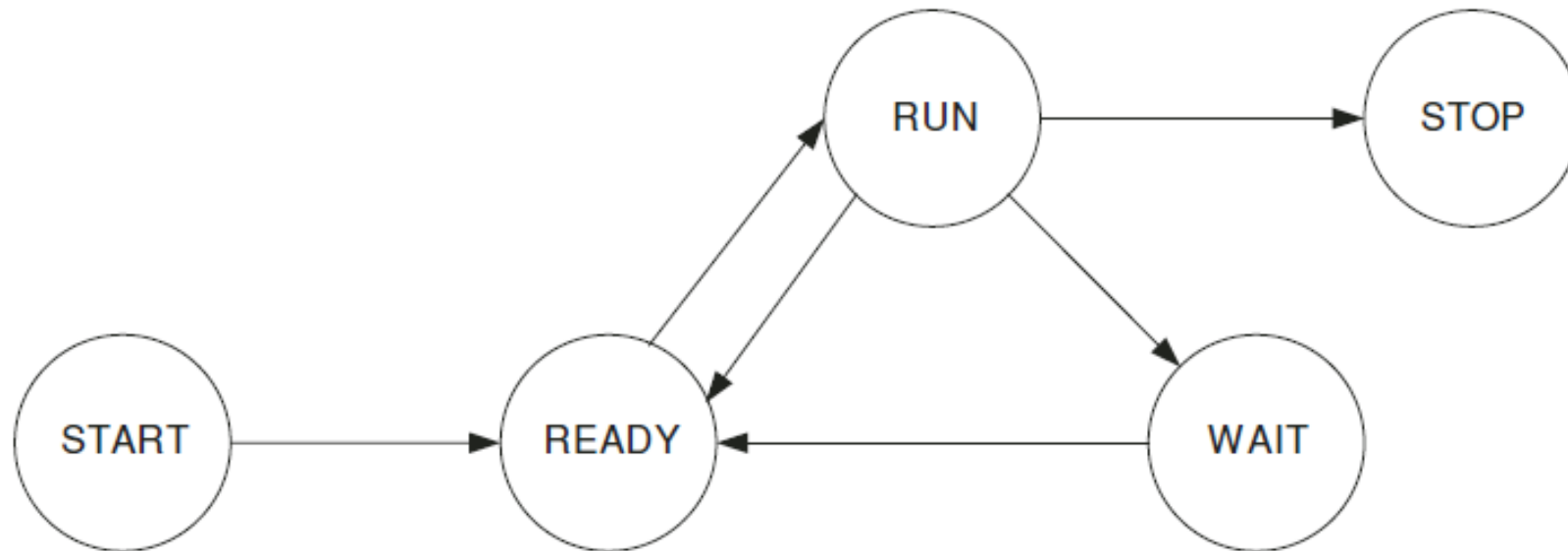
- **Stanje procesa** (engl. *process state*) opisuje ono što se u datom trenutku događa sa procesom.
- Broj stanja u kojima se proces može naći zavisi od konačnog automata koji je korišćen za opis.
- U ovom slučaju, radi jednostavnosti izlaganja, korišćen je konačni automat sa pet stanja:
 - Stanje START, tj. **trenutak formiranja procesa**.
 - **Stanje izvršavanja** (RUN, RUNNING).
 - Procesor izvršava instrukcije ovog procesa.
 - Broj procesa u RUN stanju u jednom trenutku određen je brojem procesora (jezgara).
 - **Stanje čekanja na procesor** (READY, RUNNABLE).
 - Proces je dobio sve potrebne resurse osim procesora, spreman je za rad i čeka da mu se dodeli procesor.
 - **Stanje čekanja na resurs** (WAIT, UNRUNNABLE).
 - Proces čeka na neki događaj (na primer, da drugi proces završi sa štampanjem) jer su mu za dalje izvršavanje potrebni neki resursi koji trenutno nisu na raspolaganju.
 - **Kraj izvršenja procesa** (STOP).
 - Proces u stanju STOP oslobađa sve resurse koje je zauzeo.

Dijagram stanja procesa

- Proces se u svakom trenutku mora naći u jednom od ovih stanja a tranzicije iz jednog u drugo stanje se vrše zavisno od događaja vezanih za proces, resurse koje proces koristi itd.
- Provođenje procesa iz jednog stanja u drugo (engl. *state transition*) obavlja OS.
- Prilikom upravljanja procesima, dispečer prati i ispituje stanja u **kontrolnim blokovima procesa**.
- Na osnovu toga, procesi se mogu dodati u **red za čekanje na procesor**.
 - Dodavanje u red se svodi na zamenu podataka u kontrolnim blokovima i pokazivača pomoću kojih se formiraju redovi.
- Svaki proces počinje u stanju START, koje predstavlja neku vrstu pripreme.
 - Nakon toga se dovodi u stanje READY, odnosno stanje čekanja na dodelu procesa u procesorskom redu.
 - Ovo opisuje prvu tranziciju u dijagramu stanja.
- Posle nje, proces prolazi kroz dodatne tranzicije u konačnom automatu.

Dijagram stanja procesa

- Konačni automat sa pet stanja.

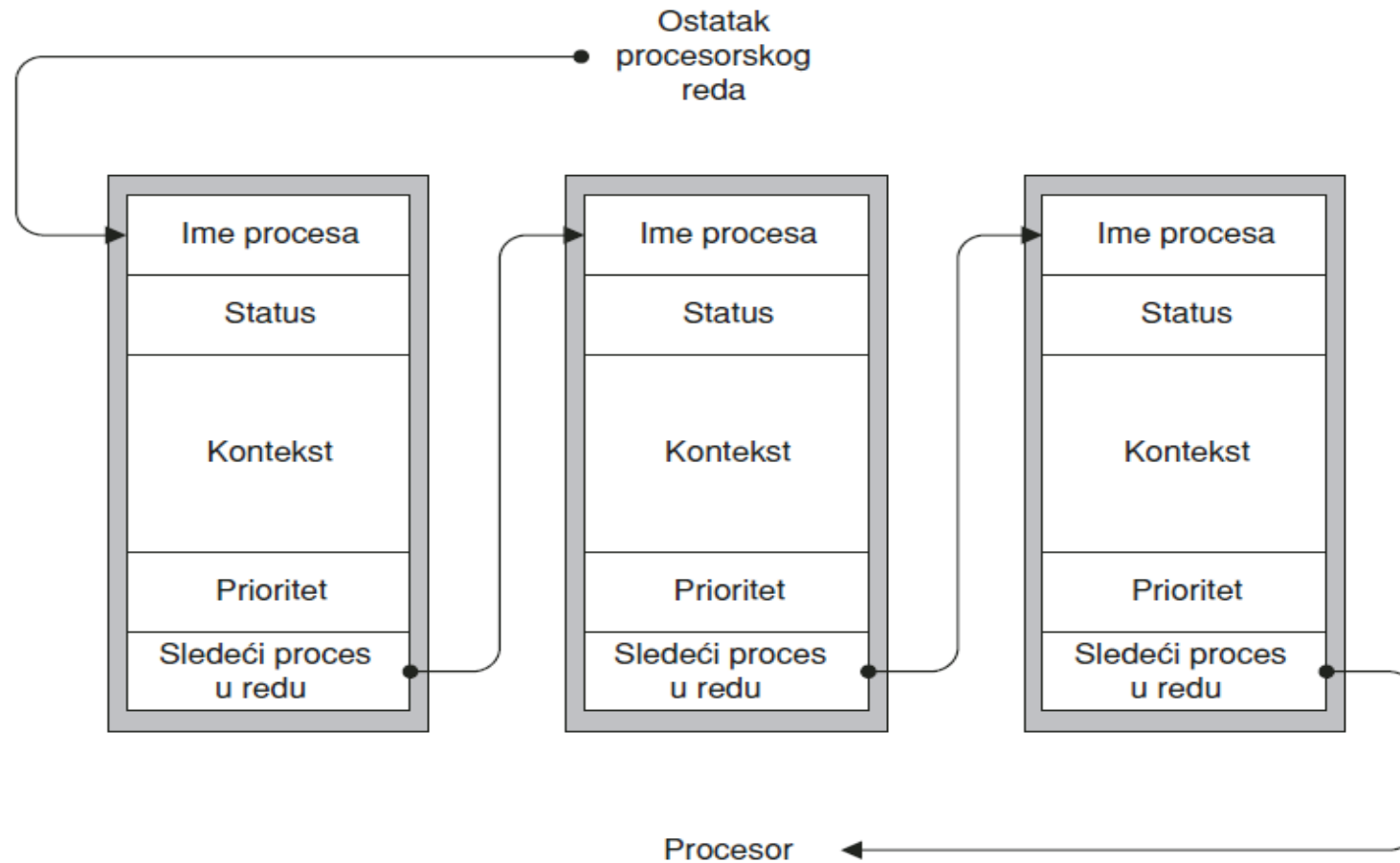

Dijagram stanja procesa

- **READY-RUN.** Dodela procesora procesu koji je došao na početak reda za dodelu procesora.
 - Proces prelazi iz stanja čekanja na procesor u stanje izvršavanja kada procesor prekine izvršenje tekućeg procesa, tako da može da otpočne izvršavanje novog procesa.
- **RUN-READY.** Oduzimanje procesora procesu nakon isticanja kvantuma u kojem mu je dodeljen.
 - Ova tranzicija je moguća samo u višeprocesnim operativnim sistemima.
 - Ukoliko je OS *pre-emptive* procesor se može oduzeti i ukoliko naiđe proces višeg prioriteta.
- **RUN-WAIT.** Oduzimanje procesora ako je neki resurs potreban za izvršenje procesa zauzet.
 - Ova tranzicija je moguća i u jednoprocesnim i u višeprocesnim operativnim sistemima.
 - Ova tranzicija se može desiti u slučaju da proces čeka rezultat operacije koje obavlja drugi proces što je tipično za odnos proizvođač-potrošač.
- **WAIT-READY.** Proces se vraća na kraj procesorskog reda nakon oslobađanja resursa koji je neophodan za rad procesa.
 - Tranzicija WAIT-RUN nije moguća u višeprocesnim operativnim sistemima!
- **RUN-STOP.** Proces završava sa radom (prirodno ili nasilno).

Dijagram stanja procesa

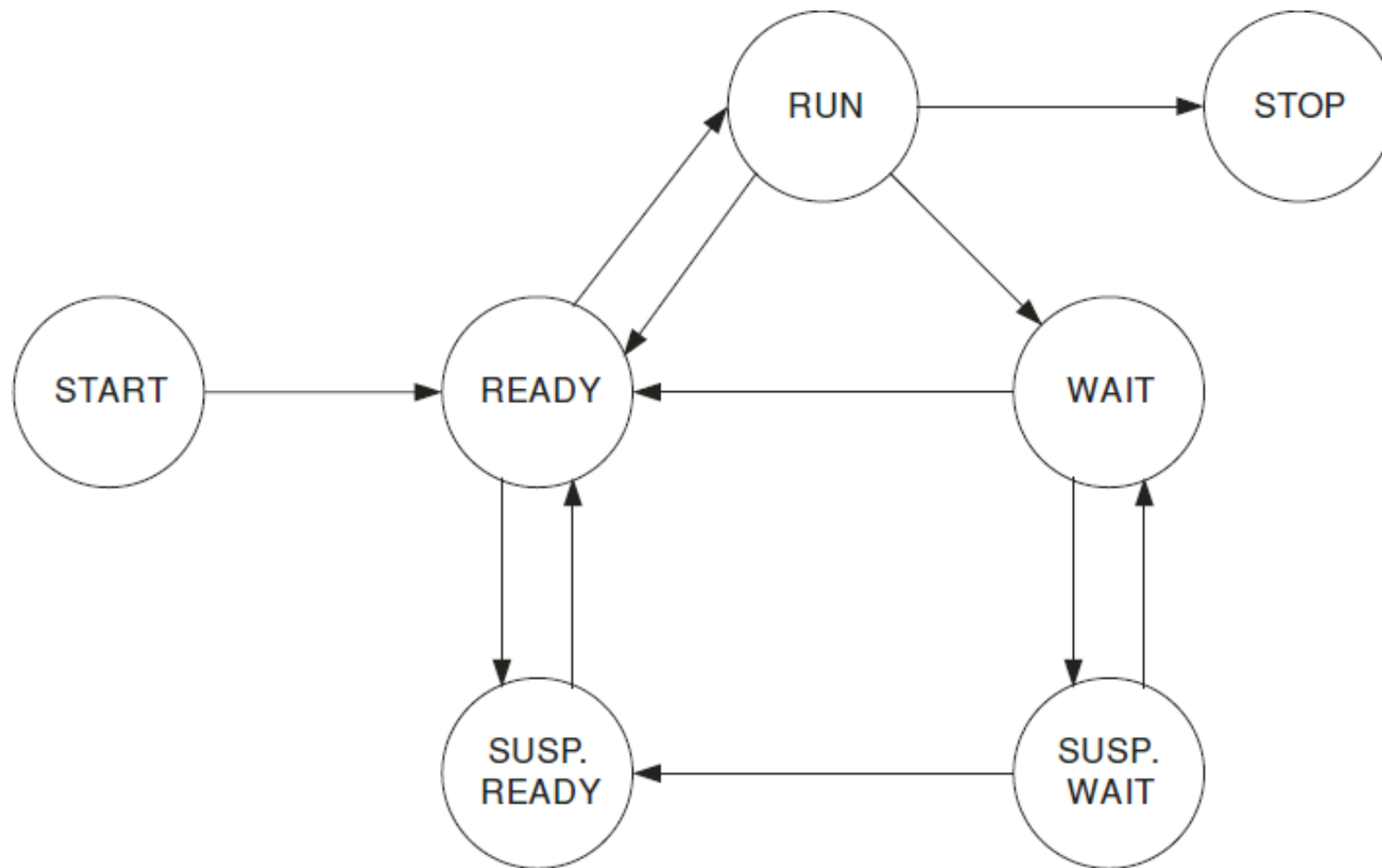
- Svi procesi u stanju READY mogu se povezati u procesorski red koristeći strukturu liste.
- Dispečer koristi procesorski red prilikom upravljanja procesima.

- **Prošireni dijagram stanja procesa.**
- Na nekim OS uvodi se mogućnost privremenog prekida izvršenja procesa.
- Proces čije je izvršenje privremeno prekinuto je **suspendovan** i ne takmiči se za resurse.
- Ovaj model automata karakterističan je za UNIX operative sisteme.
 - Korisnik koji inicira proces ima pravo da ga suspenduje.
 - Korisnik može da odmrzne proces, tj. da nastavi izvršenje suspendovanog procesa.
 - Sam OS može po potrebi da suspenduje određeni broj procesa i tako spreči pojavljivanje zastoja i spreči efekat zasićenja usled prevelike količine keširanih podataka.
 - Suspendovanje procesa se može javiti kao posledica upotrebe virtuelne memorije, odnosno *swap* prostora.
- Formiraju se dva dodatna stanja:
 - **SUSPENDED-READY.** Proces je suspendovan u stanju čekanja na procesor.
 - **SUSPENDED-WAIT.** Proces je suspendovan u stanju čekanja na resurs.

Dijagram stanja procesa

- Konačni automat sa sedam stanja.

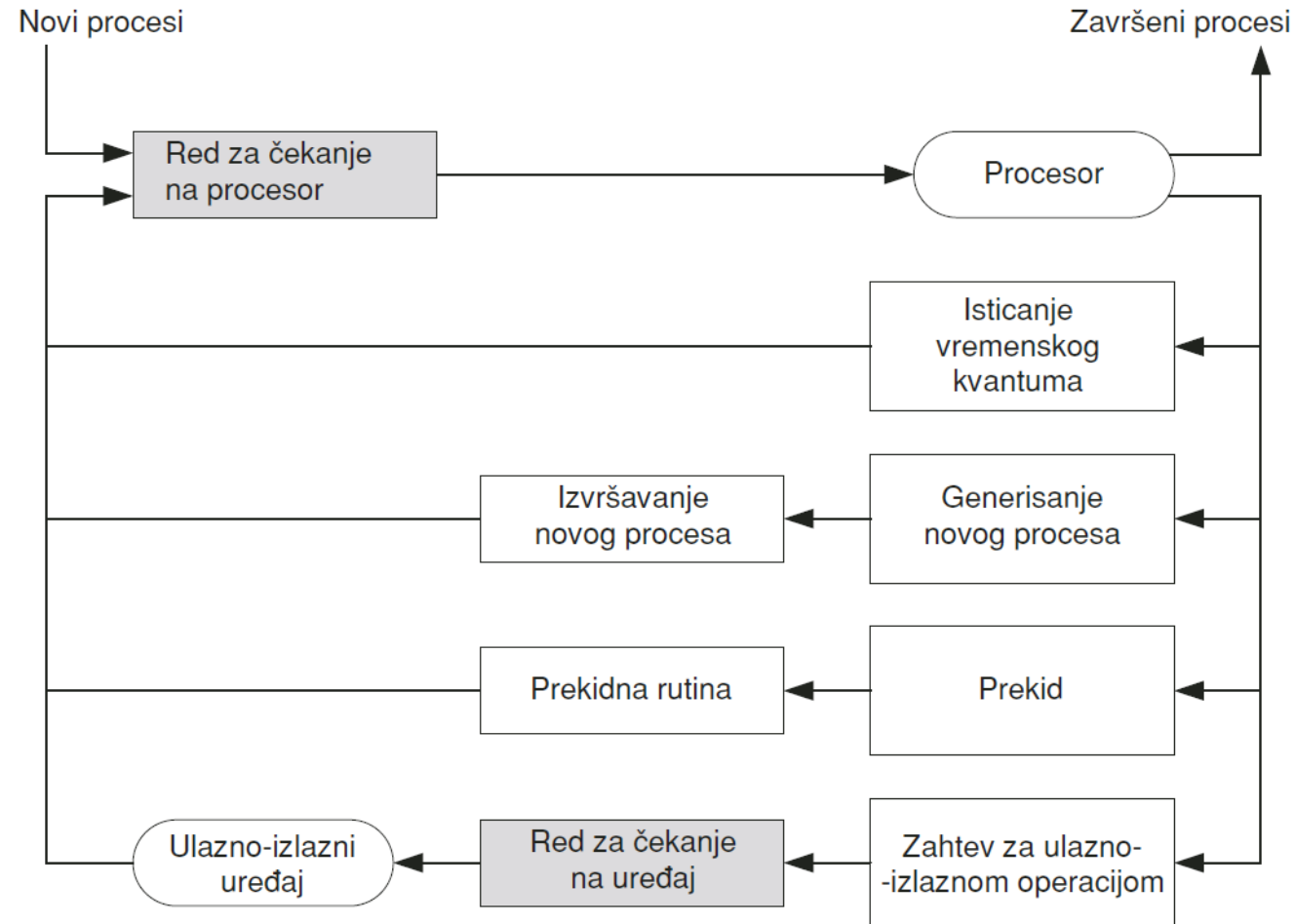

- Nove tranzicije u proširenom dijagramu stanja:
- **READY-SUSPENDED READY**. Dovođenje procesa iz stanja READY u suspendovano stanje.
 - Proces prolazi kroz avu tranziciju ako:
 - na sistemu postoji previše procesa u stanju READY,
 - treba izbeći zastoј (engl. *deadlock*)
 - korisnik eksplicitno suspenduje proces.
- **WAIT-SUSPENDED WAIT**. Dovođenje procesa u suspendovano stanje iz stanja WAIT.
- **SUSPENDED WAIT-SUSPENDED READY**. Resurs neophodan za dalje izvršenje procesa je slobodan, ali proces je i dalje suspendovan.
- **SUSPENDED READY-READY**. Proces je odmrznut i dovodi se na kraj procesorskog reda.
- **SUSPENDED WAIT-WAIT**. Proces je odmrznut, ali resurs neophodan za njegovo izvršenje nije oslobođen.

- **Redovi čekanja na procesor.**
 - Povezane liste formirane od PCB procesa sa definisanim redosledom izvršavanja procesa.
 - Svi procesi koju su spremni za rad i nalaze se u operativnoj memoriji čuvaju se u tom redu.
 - OS takođe uvodi i poseban red čekanja za svaki ulazno-izlazni uređaj (engl. *I/O queue*).
 - Svaki red čekanja na uređaj sadrži povezanu listu PCB procesa koji taj uređaj zahtevaju.
- Novi proces se inicijalno postavlja u red čeknja za spremne procese u kome čeka dodelu procesora, nakon čega napušta red i počinje da se izvršava.
- Proces koji se nalazi u stanju izvršavanja može:
 - ostati bez procesora kada mu istekne vremenski kvantum,
 - kreirati novi proces i čekati u blokiranom stanju da se novi proces izvrši,
 - ostati bez procesora kada se dogodi prekid,
 - postaviti I/O zahtev nakon čega se prebacuje u red čekanja na ulazno-izlazni uređaj.
- Proces se vraća u red čekanja na procesor dok se ne završi.
 - Nakon završetka proces oslobađa sve zauzete resurse.

Raspoređivanje procesa

- Redovi čekanja na procesor.

- Rutine OS za raspoređivanje procesa:
- **Planer poslova.**
 - U hijerarhijskom modelu se nalazi iznad kernela i obavlja sledeće funkcije:
 - deli poslove na procese,
 - na osnovu određenih algoritama dodeljuje prioritete procesima,
 - dovodi procese u red čekanja na procesor.
 - Poziva se kada se pojave novi procesi ili kada jedan ili više procesa završi aktivnosti.
- **Dispečer.**
 - Dispečer dodeljuje procesor procesima koji se nalaze u procesorskom redu:
 - tekućem procesu nakon isteka vremenskog kvantuma,
 - drugom procesu ukoliko je tekući proces prešao iz stanja RUN u stanje WAIT ili READY.
 - Poziva se veoma često i od njega se očekuje veoma brz odziv kako bi mogao adekvatno da odgovori na sukcesivne pozive.
 - Vreme koje je potrebno dispečeru da zaustavi jedan proces i dodeli procesor drugom je poznato kao kašnjenje dispečera (engl. *dispatch latency*).

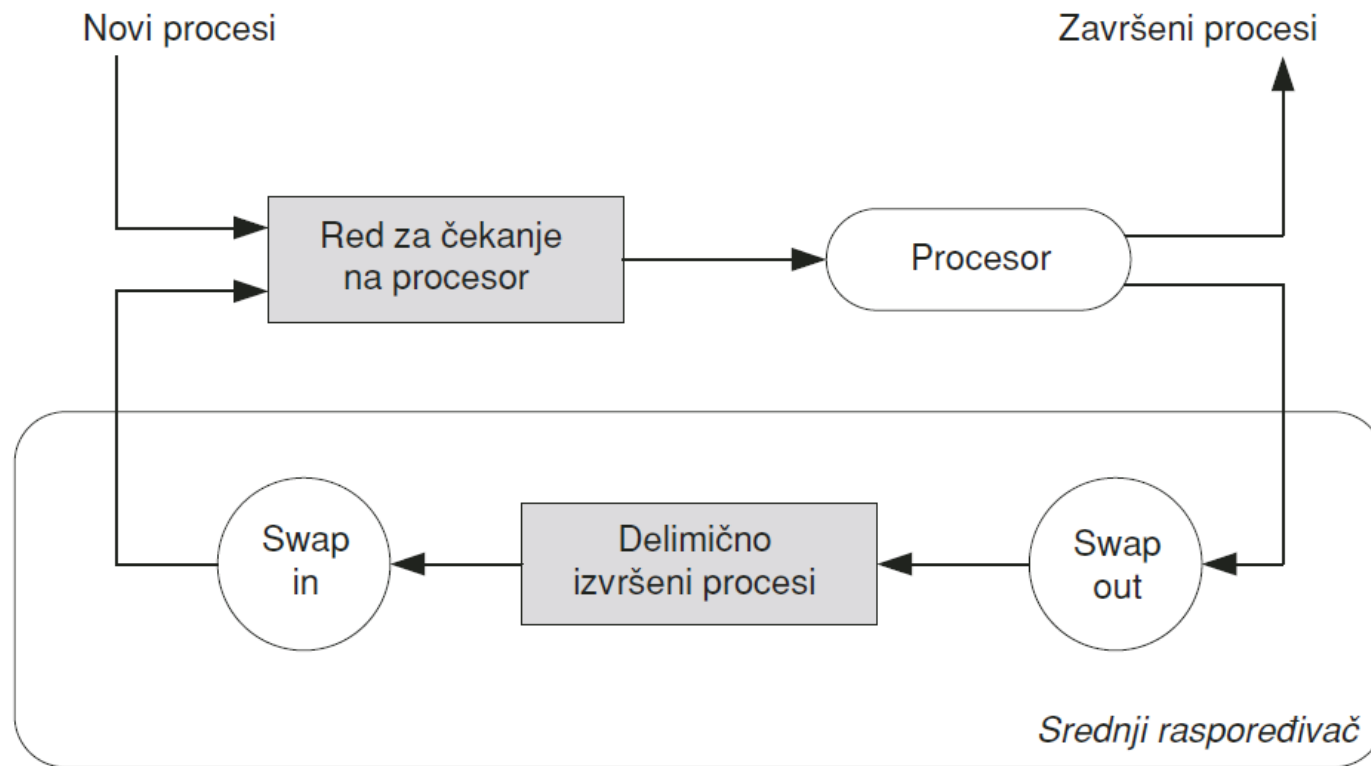
- Izvršavanje jednog procesa se sastoji iz:
 - jednog ili više ciklusa izvršavanja na procesoru (engl. *CPU burst*),
 - jednog ili više ciklusa čekanja na ulazno-izlazne operacije (engl. *I/O burst*).
- Na osnovu resursa koje dominantno koriste postoje:
 - Procesi koje dominantno koriste procesor (engl. *CPU bound*)
 - generišu vrlo malo U/I zahteva,
 - najveći deo svog vremena troše na upotrebu procesora.
 - Procesi koji dominantno koriste ulazno-izlazne operacije (engl. *I/O bound*):
 - najveći deo vremena izvršavanja otpada na ulazno-izlazne cikluse,
 - na upotrebu procesora i memorije se troši relativno malo vremena,
 - relativno brzo će se blokirati čekajući na U/I operacije (ulazak u WAIT stanje).
- Planer poslova mora da napravi dobru mešavinu I/O i CPU intenzivnih procesa.
 - Ako većina procesa koju planer odabere intenzivno koristi U/I uređaje, procesor će biti slabo iskorišćen.

- **Zamena konteksta procesa** (engl. *context switch*).
- Kontekst procesa su podaci koji se čuvaju prilikom oduzimanja procesora, a koji omogućuju nastavak izvršenja procesa.
- Prilikom dodele procesora drugom procesu dispečer:
 - pamti stanje procesa koji se prekida, kao bi se proces mogao kasnije nastaviti i
 - puni memoriju stanjem novog procesa kome se dodeljuje procesor.
- Navedene operacije su poznatije pod nazivom zamena konteksta procesa.
 - Prilikom zamene konteksta poslednje stanje tekućeg procesa se čuva u njegovom PCB.
 - Poslednje stanje procesa koji će se dalje izvršavati rekonstruiše se iz odgovarajućeg PCB.
 - Nakon toga se procesu predaje kontrola za nastavak izvršenja.
- Zamena konteksta je premašenje sistema ali je neophodna za multiprogramiranje.
 - Premašenje zavisi od performansi procesora i memorije, broja registara koji se moraju sačuvati, optimalnih asemblerskih instrukcija, korišćenja raznih memorijskih tehnika itd.

- **Srednji nivo raspoređivanja.**
- Srednji raspoređivač (engl. *intermediate scheduler*) je posledica upotrebe *swap* tehnike, odnosno virtulene memorije kod interaktivnih sistema.
- Suština je u sledećem:
- Svaki novokreirani proces odlazi u red čekanja a dispečer odlučuje kome će da dodeli procesor.
 - Neki procesi mogu biti suspendovani, odnosno privremeno prekinuti i upisani na disk (engl. *swap space*), čime se oslobađa memorija za druge procese.
 - Premeštanjem sa diska u memoriju, suspendovani procesi se vraćaju u red čekanja na procesor.
- Srednji raspoređivač obavlja:
 - suspenzije procesa (engl. *swap-out*),
 - povratka procesa u stanje spremnosti (engl. *swap-in*),
 - izbor procesa za obe funkcije.

Raspoređivanje procesa

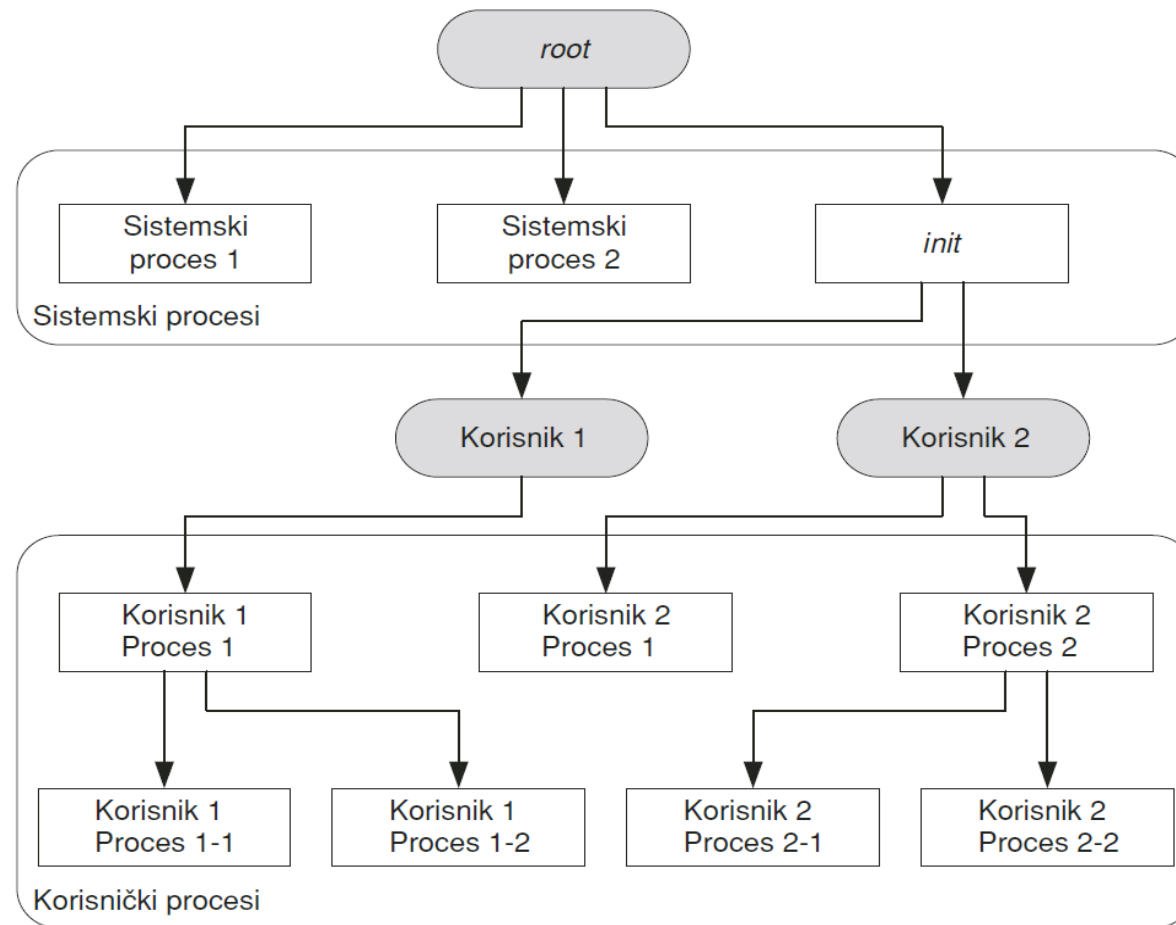
- Srednji nivo raspoređivanja.

- Ranije opisani koncept jezgra uz korišćenje kontrolnih blokova procesa dozvoljava OS da nad procesima izvrši sledeće operacije:
 - kreiranje novog procesa – kreiranje kontrolnog bloka i ažuriranje procesne liste,
 - kreiranje veza proces-proces roditelj,
 - uništenje procesa brisanjem kontrolnog bloka iz procesne liste,
 - promenu stanja procesa – obavljanje tranzicija u dijagramu stanja (npr. dodela procesora),
 - promenu prioriteta procesa.
- **Kreiranje procesa.**
 - Proces može odgovarajućim sistemskim pozivom da kreira nove procese.
 - Proces koji kreira nove procese je roditeljski proces (engl. *parent process*)
 - Proces koji je roditelj kreirao naziva dete proces (engl. *child process*).
 - Proces roditelj može da nastavi da se izvršava nezavisno i konkurentno sa detetom ili da se blokira i čeka dok proces dete ne završi svoje aktivnosti.
 - Svaki proces koji je dete nekog drugog procesa može dalje kreirati nove procese.
 - Na taj način se formira hijerarhijska procesna struktura (stablo aktivnih procesa).

Operacije nad procesima

- Hijerarhijska procesna struktura (stablo aktivnih procesa).

- **Kreiranje procesa** – primer (Linux OS).
 - Svaki proces dobija univerzalni identifikator **PID** (engl. *Process Identifier*).
 - Novi procesi se kreiraju pomoću sistemskog poziva `fork()`.
 - Oba procesa (roditelj i dete) nastavljaju izvršenje nakon sistemskog poziva `fork()`.
 - Sistemski poziv `fork()` duplicira adresni prostor roditelja i dodeljuje ga detetu.
 - Proces dete dobija PID 0 kao povratnu vrednost funkcije `fork()`, i to se smešta u promenljivu `pid` u našem slučaju, dok je njegov PID drugi i zna ga proces roditelj.
 - Rezultat:
 - Adresni prostor oba procesa je napunjen istim programom (kodom).
 - Identifikatori procesa su različiti.
 - Dete proces zatim izvršava sistemski poziv `exec()`.
 - Ovaj poziv puni program u adresni prostor dodeljen detetu i izvršava ga.
 - Proces roditelj izvršava sistemski poziv `wait()`.
 - Time se blokira dok proces dete proces ne završi svoje aktivnosti i ne vrati status roditeljskom procesu.

Operacije nad procesima

- **Kreiranje procesa** – primer (Linux OS).

```
# include <stdio.h>
main (int argc, char *argv[]) {
    int pid;
    pid = fork ();
    // proces dete
    if (pid == 0) {
        execlp ("/bin/sh", "ls", NULL);
    }
    // proces roditelj
    else {
        wait (NULL);
        /* proces dete završio svoje aktivnosti */
        exit (0);
    }
}
```

- Primer odgovara slučaju interpretera `/bin/sh` koji izvršava komandu `ls`.
- Roditelj kreira novi proces pomoću `fork` sistemskog poziva.
- Proces dete čiji je PID 0 izvršava sistemski poziv `exec` koji će u dodeljeni adresni prostor napuniti i izvršiti program `ls`.
- Proces roditelj čiji je PID različit od 0, čeka da se `ls` komanda završi.
- Tek kada proces dete završi aktivnosti, roditelj će izaći iz `wait` sistemskog poziva.

Rutine za interprocesnu komunikaciju

- Rutine za interprocesnu komunikaciju se moraju implementirati u kernelu kako bi bile dostupne svim procesima i kako bi imale direktan pristup dispečeru.
- Interprocesna komunikacija se može ostvariti na više načina kao što su:
 - semaforske tehnike,
 - slanje poruka,
 - korišćenje deljive memorije (na primer, bafera),
 - korišćenje imenovanih cevi.

Rutine za interprocesnu komunikaciju

- Proces je **nezavistan** ukoliko nema direktnog uticaja na izvršenje drugih procesa i ukoliko na njegovo izvršenje direktno ne utiču drugi procesi.
 - Praktično, nezavisni procesi ne dele nikakve podatke sa drugim procesima.
- **Kooperativni procesi** su oni procesi koji jedni na druge međusobno utiču.
 - Praktično, to su procesi koji dele podatke ili bilo kakve resurse.
- **Konkurentno izvršavanje kooperativnih procesa** zahteva mehanizam koji će dozvoliti procesima da međusobno komuniciraju između sebe i da sinhronizuju svoje akcije.
- Problem sinhronizacije se može objasniti na čuvenom problemu **proizvođač-potrošač**.
 - Proizvođač je proces koji proizvodi informacije a potrošač je proces koji ih troši (koristi).
 - Ta dva procesa mogu da rade konkurentno ukoliko postoji deljivi bafer koji će puniti proizvođač, a prazniti potrošač.
 - Pravila sinhronizacije:
 - Potrošač ne može uzeti ništa iz bafera ako proizvođač to prethodno nije stavio u bafer.
 - Ukoliko je bafer pun, proizvođač ne može ubaciti informaciju dok potrošač najpre ne uzme nešto iz bafera.

Rutine za interprocesnu komunikaciju

- **Deljivi bafer** se može realizovan kao cirkularna struktura koja se sastoji od N elemenata $[0, N-1]$.
 - Pokazivači **in** i **out** određuju prvo slobodno i prvo puno mesto u baferu.
 - Bafer je prazan kada je **in=out**.
 - Bafer je pun kada **(in+1) mod N = out**.

```
# define N 10
typedef struct {
    /* Promenljive koje čine jedan element bafera, odnosno jednu informaciju */
} item;
item buffer[N]; // Bafer veličine N
int in = 0; // Prvo slobodno mesto
int out = 0; // Prvo zauzeto mesto
```

- Proizvođač:

```
item next_produced;
while (1) {
    /* Proizvođač proizvodi informaciju */
    while (((in+1)%N) == out);
    /* Sinhronizacija (bafer je pun).
       Proizvođač čeka da potrošač nešto
       uzme iz bafera */
    buffer[in] = next_produced;
    in = (in+1) % N;
}
```

- Potrošač:

```
item next_consumed;
while (1) {
    while (in == out);
    /* Sinhronizacija (bafer je prazan).
       Potrošač čeka se da proizvođač
       nešto stavi u bafer */
    next_consumed = buffer[out];
    out = (out+1) % N;
    /* Potrošač konzumira informaciju */
}
```

- Ovo rešenje je korektno samo u slučaju da se u baferu mogu naći najviše $N-1$ informacija.
- Za slučaj bafera u kome se mogu naći svih N informacija mora se obezbediti dodatna sinhronizacija (biće objašnjeno u izlaganju o sinhronizaciji procesa).

Rutine za interprocesnu komunikaciju

- **Slanje poruka.**
- Slanjem poruka omogućava se sinhronizacija aktivnosti bez upotrebe deljive memorije.
- Pogodno je za distribuirana okruženja gde procesi egzistiraju na različitim računarima.
- Da bi procesi mogli da komuniciraju slanjem poruka, neophodno je u kernel implementirati sledeće dve operacije (primitive):
 - **slanje poruke** (engl. *send message, post message*) i
 - **prijem poruke** (engl. *receive message*).
- Postoje različite šeme za realizaciju ovih primitiva kao što su:
 - **Sinhrono ili blokirajuće** (engl. *blocking*) slanje i primanje poruka.
 - Proces koji šalje poruku se blokira dok drugi proces ili sanduče ne prime poruku.
 - Proces koji prima poruku se blokira dok ne dobije poruku.
 - **Asinhrono ili neblokirajuće** (engl. *nonblocking*) slanje i primanje poruka.
- Moguće su različite kombinacije ovih metoda.
 - Primer: šema u kojoj su i slanje i primanje blokirajući se zove *rendezvous*.

Rutine za interprocesnu komunikaciju

- **Direktna komunikacija.**
- Procesi moraju da imaju mogućnost imenovanja radi jednoznačne identifikacije.
- Procedure za slanje i primanje moraju da sadrže **ime procesa** sa kim žele konuniciraju.
- Adresiranje: **simetrično** ili **asimetrično**.
- Asimetrično: pošiljaoc navodi ime primaoca a primalac ne mora da navede ime pošiljaoca.

```
send (P, message)
receive (Q, message) // simetrično adresiranje
receive (id, message) // asimetrično adresiranje
```

- Pravila direktne komunikacije:
 - Link se uspostavlja automatski između para procesa koji žele da komuniciraju.
 - Jedan link se uspostavlja samo za dva procesa.
- Nedostatak: pri promeni imena procesa sve reference sa starim imenom moraju se pronaći i modifikovati u novo ime (a te situacije nisu uvek poželjne).

Rutine za interprocesnu komunikaciju

- **Indirektna komunikacija.**
- Poruke se šalju ili primaju preko poštanskih sandučića (engl. *mailbox*) ili portova.
- Poštansko sanduče je objekat sa jedinstvenim ID u kome OS ostavlja poruke drugih procesa.
 - Dva procesa mogu komunicirati samo ako dele sanduče.
 - Proces može komunicirati sa procesom preko više različitih sandučića.
- Primer: slanje poruka u poštansko sanduče A i primanje poruka iz poštanskog sandučeta A:

`send (A, message)`

`receive (A, message)`

- Pravila indirektne komunikacije:
 - Link se uspostavlja između para procesa koji dele sanduče.
 - Linku se mogu pridružiti više od dva procesa.
 - Više različitih linkova može postojati između svakog para procesa, gde svaki link odgovara jednom sandučetu.

Rutine za interprocesnu komunikaciju

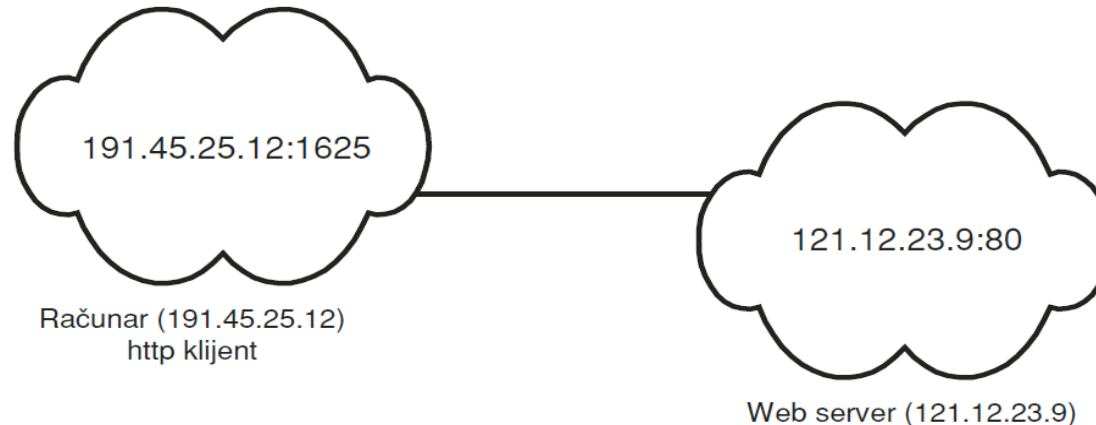
- **Indirektna komunikacija.**
- Gde nastaje problem?
 - Tri procesa (P1, P2 i P3) koji dele isto sanduče A.
 - Proces P1 šalje poruku u sanduče A.
 - Procesi P2 i P3 proveravaju da li je neka poruka smeštena u sanduče.
 - Pitanje: koji će proces preuzeti upućenu poruku?
- Ovaj problem se može rešiti na više načina:
 - Link preko jednog poštanskog sandučeta mogu da uspostave isključivo dva procesa.
 - Samo jedan proces može obaviti prijem u jednom trenutku vremena.
 - Adresiranje poruke (navođenje imena procesa primaoca).
- Sandučići mogu biti vlasništvo procesa ili OSa.
- Šta OS mora da obezbedi za indirektnu komunikaciju?
 - Mehanizme za kreiranje novog sandučeta za svaki par procesa koji želi da komunicira, slanje i primanje poruka kroz sanduče i brisanje sandučeta.

Rutine za interprocesnu komunikaciju

- **Semafori.**
- Semafor je celobrojna nenegativna promenljiva, čija vrednost štiti neki resurs (određuje da li je slobodan ili zauzet) i omogućava komunikaciju između procesa.
- Semafor ima svoju početnu vrednost s a nad njim se mogu izvršiti dve operacije: `signal` i `wait`.
 - Operacija `wait(s)` umanjuje vrednost semafora samo ako je $s > 0$.
 - Ako je $s = 0$ proces koji izvršava ovu operaciju ulazi u stanje čekanja na resurs.
 - Kada vrednost s postane pozitivna (drugi proces je oslobodio resurs) operacija `wait` će:
 - umanjiti vrednost semafora ($s = s - 1$),
 - uvesti proces u kritičnu sekciju (deo koda u kome proces koristi resurs).
 - Kada proces želi da prekine korišćenje resursa on:
 - izvršava operaciju `signal(s)` čime uvećava s ($s = s + 1$),
 - napušta kritičnu sekciju.
- Operacije `signal` i `wait` su nedeljive – ne mogu podeliti na više ciklusa.
 - Dva procesa ne mogu istovremeno izvršavati ove operacije nad istim semaforom.

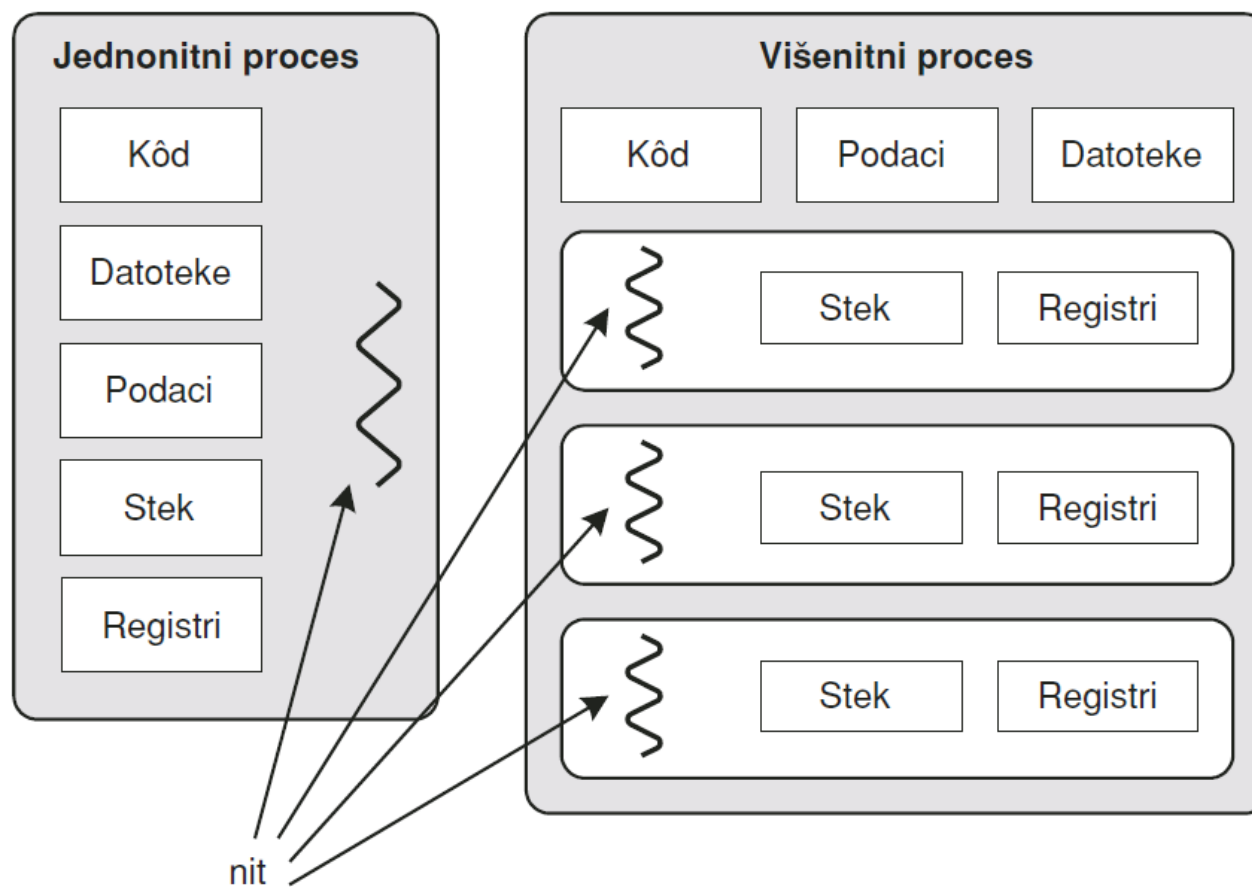
Rutine za interprocesnu komunikaciju

- **Mehanizam utičnica** (engl. *socket*).
- Par procesa koji želi da komunicira preko mreže formira par utičnica (po jednu za svaki proces).
- Utičnica se definiše pomoću dva parametra **IP:port**.
- Koristi se klijent-server arhitektura: server osluškuje da li je stigao zahtev klijenata na tom portu.
- Primer: računar želi da uspostavi Web sesiju sa serverom.
 - Klijent proces na strani računara kreira svoju utičnicu na portu 1625 i preko tog priključka komunicira sa tačno definisanom Web utičnicom (port 80) na strani Web servera.

- Niti (engl. *threads*), odnosno laki procesi (engl. *lightweight process*, LWP) su osnovne celine za izvršavanje koda pod savremenim OS.
- Niti predstavljaju programsku celinu koja treba da obavi jedan posao.
- Niti (jedna ili više) pripadaju jednom tradicionalnom odnosno teškom procesu.
- Niti kao laki procesi i delovi jednog istog procesa imaju:
 - svoje unikatne resurse:
 - poseban identifikator niti (engl. *thread ID*),
 - posebnu vrednost programskog brojača, drugih registara procesora i stek,
 - podatke specifične za nit (ukoliko su potrebni);
 - zajedničke resurse sa ostalim nitima istog procesa:
 - kod sekcija, sekcija podataka, otvorene datoteke, signali.
- Proces sa svojim nitima može obavljati više poslova simultano
- Prebacivanje konteksta sa jedne niti na drugu daleko brže i efikasnije od prebacivanje konteksta između teških procesa.
 - Čuvaju se i rekonstruišu samo registri procesora i stek.

- Jednonitni proces (engl. *singlethreaded*) i višenitni proces (engl. *multithreaded*).

- **Rad sa nitima.**
- U višenitnoj arhitekturi menja se semantika sistemskih poziva za kreiranje i rad sa procesima.
- Mora postojati poziv za kreiranje teškog procesa kao i poziv za kreiranje jedne jedine niti.
- Prekidanje niti je aktivnost koja prekida izvršavanje niti pre njenog prirodnog završetka.
- Nit koja će biti prekinuta obično se naziva **ciljna nit** (engl. *target thread*).
- Prekidanje ciljne niti može se dogoditi po dva scenarija:
 - **Asinhroni prekid.** Aktivnost niti se odmah prekida bez obzira na stanje u kome se nalazi.
 - **Odloženi prekid** (teži za implementaciju). Ciljna nit proverava periodično da li treba da prekine aktivnost i ako treba to će učiniti u povoljnom trenutku kad obavi neku celinu.
- Signal upućen nekom višenitnom procesu zavisno od situacije može se proslediti:
 - samo onoj niti kojoj je namenjen,
 - svim nitima procesa,
 - samo nekim nitima procesa,
 - samo onoj niti procesa čija je namena da prima i obrađuje sve signale za proces.

- **Niti:** teorija (slika levo), vrlo čest slučaj u praksi (slika desno).

1. B. Đorđević, D. Pleskonjić, N. Maček (2005): Operativni sistemi: teorija, praksa i rešeni zadaci. Mikro knjiga, Beograd.
2. R. Popović, I. Branović, M. Šarac (2011): Operativni sistemi. Univerzitet Singidunum, Beograd.

Pitanja su dobrodošla.